

Калакура Я., проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

НАУЧНАЯ ШКОЛА АРХИВИСТОВ И АРХЕОГРАФОВ УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА

Выясняются процесс формирования и деятельности в Университете Св. Владимира научной школы архивистов и археографов, анализируется вклад ее фундаторов и воспитанников в становление украинского архивоведения и археографии.

Ключевые слова: архивоведение, археография, украинская археография, научная школа, Университет Св. Владимира, Киевская археологическая комиссия, М.Максимович, В.Антонович, Н.Иванишев, М.Грушевский

Kalakura Ya., Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SCIENTIFIC SCHOOL OF ARCHIVISTS AND ARCHAEOGRAPHERS OF THE UNIVERSITY OF ST. VLADIMIR

It is clarified the process of conception, formation and activities at the University of St. Vladimir scientific school of archivists. They analysed the contribution of its founders and pupils in the formation of the Ukrainian archival studies and archeology.

Keywords: archival studies, study of early texts, the Ukrainian study of early texts, scientific school, University of St. Vladimir, the Kiev the archaeological Commission, M.Maximovich, V.Antonovich, N.Ivanishin, M.Hrushevsky.

УДК 930.1:94 (477) 336.14 "192"

В. Колесник, д-р іст. наук, проф.,
О. Чеберяко, д-р іст. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСНОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ СРР У 1920-ТІ РОКИ

Виділено основні групи джерел дослідження організаційно-правових та соціально-економічних основ функціонування бюджетної системи Української СРР у 1920-ті роки, розкрито їх особливості та значення.

Ключові слова: джерела, архівні документи, опубліковані документи, збірники документів, періодичні видання, статистичні джерела, бюджет, бюджетна система, Українська СРР.

Універсальних методологічних принципів та підходів до системного вивчення джерел, якщо вони взагалі можливі, науковці не створили. Кожен дослідник ставить перед собою мету і конкретні завдання, застосовуючи вибіркового метод добору джерел, групує їх за інституційним, інформаційним, проблемно-тематичним, хронологічним принципами, критично і виважено класифікуючи їх за носіями інформації про об'єкт та предмет дослідження. Поділяючи джерела на опубліковані та неопубліковані, дослідники соціально-економічної історії надають перевагу архівним документам і матеріалам. Останні справді приваблюють оригінальністю, хоча архівні фонди, судячи із сучасних археографічних студій, можуть бути неповними [1]. Науково-пізнавальна цінність архівних джерел, як і будь-яких інших, залежить від їх походження, масовості, інформативного наповнення, оригінальності, видового розмаїття, кількості однотипних документів (листи, протоколи тощо), а не від грифу "таємно" чи статусу.

Інституційний та адміністративно-територіальний принципи формування бюджетної системи в УСРР 1920-х рр. передбачали наявність функцій і повноважень, делегованих партійним, радянським, господарським та громадським структурам. Відтак їхня повсякденна номенклатурна діяльність відкладалася в архівних фондах, без виявлення та використання яких неможливе об'єктивне дослідження бюджетних відносин в УСРР 1920-х рр. Архівні джерела є базовими, позаяк немає колективних та індивідуальних монографій, тематичних збірників документів з історії бюджетної справи в Україні.

Основна колекція архівних документів і матеріалів для дослідження процесу становлення та функціонування бюджетної системи УСРР у 1920-ті рр. зосереджена у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). У архівному фонді Народного комісаріату фінансів УСРР зосереджено 25 тисяч одиниць збереження. Тут знаходяться документи і матеріали, які безпосеред-

ньо стосуються структури і функцій бюджету: звіти й огляди податкових органів, доповіді їх працівників, відомості, статистичні таблиці та інформаційні матеріали про надходження податків, огляди і зведення фінансово-економічного бюро НКФ УСРР про доходи і розподіл видатків державного, місцевих бюджетів, статистичні дані про порівняння бюджету УСРР з довоєнними бюджетами українських губерній, кошториси витрат об'єднаних і не об'єднаних наркоматів. У архівних справах є десятки документів – фінансові звіти та огляди, пояснювальні записки до проектів державного бюджету, протоколи бюджетних нарад, стенограми засідань колегії Наркомфіну УСРР. Щоправда, їм притаманна структурна та видова однотипність, зумовлена уніфікацією системи управління та бюрократичними методами діяльності органів влади. Але це не применшує інформаційного значення цих оригінальних джерел.

Широкий комплекс документів міститься про роботу бюджетного управління НКФ УСРР: протоколи засідань, звіти про діяльність, доповідні записки, службові листування, пояснювальні записки до проектів розпису видатків держбюджету, протоколи засідань міжвідомчих бюджетних нарад, аналітичні огляди стану місцевих бюджетів. У фонді Наркомфіну УСРР збереглася унікальна відомча статистика про бюджетне фінансування промисловості та народного господарства загалом, про джерела доходної частини бюджету, а також про кредитування республіканських наркоматів у 1921–1923 рр., що дуже важливо, адже мова йде про початковий період формування бюджетної системи. Так, "Зведення загальнодержавних доходів і видатків за розписом на січень–вересень 1922 р.", яке знаходиться в архівному фонді НКФ УСРР, фактично є зразком першого державного бюджету [39, спр. 451, арк. 30–32]. Протоколи засідань колегії НКФ УСРР та матеріали до них рівномірно охоплюють усі 1920-ті рр., тому є всі підстави на основі їх аналізу обґрунтувати

висновки щодо ролі і місця цієї установи та її номенклатури у формуванні державного бюджету.

До інформаційно цінних документів варто віднести звіти Уповнаркомфінансу РСФРР при РНК УСРР за 1921-1922 рр., листування між бюджетними управліннями УСРР та СРСР стосовно бюджетних прав центру і республіки, підготовчі матеріали до урядових проектів положень 1924-го, 1927-го та 1929-го рр. про бюджетні права СРСР і союзних республік, а також зміни і доповнення до них. Вони відклалися в архівному фонді Наркомфінансу УСРР, хоча частково продубльовані в документах інших установ.

Особові службові справи номенклатурних працівників Наркомфінансу УСРР, які збереглися у його фонді, є унікальним джерелом вивчення персональної участі відповідальних працівників у розробці державного та місцевих бюджетів. Якщо біографії наркомів та окремих членів колегії можна розшукати у фонді ВУЦВК, то решти номенклатурних працівників – безпосередньо у фонді НКФ УСРР. Біографії, написані власноруч, є справді оригінальними пізнавальними документами, цікавими носіями інформації.

Важливим за кількістю використаних архівних справ і їх змістом є фонд Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК, ф.1). Фактичний матеріал фонду можна умовно розподілити на чотири тематичні групи, що стосуються конкретних проблем: бюджетних прав центральних і республіканських органів влади, виконання державного бюджету УСРР, діяльності Бюджетної комісії при ВУЦВК, формування місцевих бюджетів. Першу групу становлять протоколи засідань президії Бюджетної комісії спільно з представниками Бюджетної комісії ЦВК СРСР, протоколи засідань спеціальних галузевих підкомісій, а також проекти Положень про бюджетні права СРСР і союзних республік 1924р. та 1927 р. Друга група містить найбільший обсяг документів. Вона охоплює "Звод державних доходів і видатків державного бюджету УСРР на 1924/25 р.", кошториси витрат республіканських наркоматів, протоколи засідань РНК УСРР про державний бюджет УСРР на 1926/27 р., доповідні і пояснювальні записки НКФ УСРР до проектів державних та місцевих бюджетів, звіти про виконання державного бюджету УСРР, починаючи з 1924/25 р., статистично-економічні відомості. Третя група архівних документів і матеріалів, які знаходяться у цьому фонді, стосується колегіального органу – Бюджетної комісії при ВУЦВК. Однотипність означених матеріалів зумовлена номенклатурним статусом самого підрозділу та радянською бюрократичною системою. Тому перелік документів доволі стабільний: протоколи засідань президії і пленумів Бюджетної комісії, текст "Положення про Бюджетну комісію при ВУЦВК", стенограми дискусій стосовно структури бюджету, резолюції пленумів комісії, анотовані доповіді, списки постійних членів.

Архівні документи, які становлять четверту групу нашої тематичної класифікації джерел, не вирізняються особливими видовими ознаками, але безпосередньо стосуються дослідження бюджетного процесу та бюджетної системи УСРР 1920-х рр. Насамперед це протоколи спільного засідання ВУЦВК та РНК УСРР про ухвалення місцевих бюджетів АМСРР 1924/25 р., засідання комісії Малого РНК УСРР із розгляду "Положення про місцеві фінанси" від 20 жовтня 1923 р., статистичні звіти про виконання місцевих бюджетів УСРР, кошториси його окремих бюджетних одиниць (губернських, округових, міських, районних), експертні висновки Наркомфінансу про стан місцевих бюджетів, постанови уряду про виконання місцевих бюджетів 1926/27 рр., 1927/28 рр., 1928/29 рр., фінансові огляди доходної та

видаткової частин бюджетів. В окремих справах, документи яких розкривали динаміку виконання місцевих бюджетів, простежується тривалий хронологічний період, що охоплював 1923–1927 рр. [38, спр. 3293, арк. 16-17]. Відомча статистика, зосереджена у фонді ВУЦВК УСРР, достатньо репрезентативна і не викликає особливих застережень. Вона структурована за галузями видатків (адміністративні, соціально-культурні, господарські) та бюджетними одиницями, враховує географічно-економічні райони.

Особові справи членів ВУЦВК також зберігаються у фонді установи. У них міститься інформація про освітньо-професійний рівень та соціальне походження номенклатури, яка вела бюджетні справи в Україні.

Адміністративно-регулятивну і контрольно-ревізійну функцію у міжвідомчих стосунках виконував Народний комісаріат Робітниче-селянської інспекції УСРР (НК РСІ УСРР, ф.539). У його фонді відклалися пояснювальні записки до проектів державного бюджету, аналітичні огляди економічно-фінансового стану промислових трестів, постанови РНК УСРР на доповідь НКФ УСРР про виконання держбюджету, проекти державних бюджетів 1927/28 рр. та 1928/29 рр., положення про Наркомфін, протоколи засідань кошторисно-бюджетної наради при НКФ УСРР, службове листування, скарги громадян.

Одночасне фінансування промисловості за рахунок бюджетних коштів та банківського кредиту, а також недосить вичерпне його висвітлення у періодичних часописах, потребують виявлення належної інформації шляхом паралельного вивчення архівних фондів господарських наркоматів та спеціальних органів державного регулювання економічних відносин. Так, в архівному фонді Вищої ради народного господарства УСРР (ВРНГ УСРР, ф.34) знаходяться матеріали про систему управління промисловістю та її фінансування, про розподіл доходів між підприємствами республіканського та союзного підпорядкування. Цікава інформація є у протоколах та стенограмах засідань президії ВРНГ УСРР, річних звітах про роботу промисловості, ревізійних актах обстеження республіканських та союзних трестів.

Інформаційні матеріали економічно-господарського змісту, які розкривають специфіку галузевого фінансування державної та кустарно-ремісничої промисловості, сільського господарства, торгівлі, є фондах Державної планової комісії при РНК УСРР (Укрдержплан, ф. 337), Української економічної наради (УЕН, ф. 3040), Ради з'їздів промисловості, торгівлі і транспорту УСРР (ф. 36), які також зберігаються в ЦДАВО України. Стенограми нарад в Укрдержплані, доповіді, матеріали про стан промисловості розкривають порядок та статистично-економічні показники фінансування державної і місцевої промисловості, відсоткове співвідношення між бюджетними та власними коштами підприємств. УЕН при РНК УСРР відала загальними питаннями економічного розвитку республіки, тому у фонді установи збереглися проекти державних бюджетів УСРР, кошториси наркоматів, статистичні характеристики промислового виробництва. Згадані фонди мають документи і матеріали, які розкривають рольову участь державного і приватного секторів у податкових джерелах бюджету, а з іншого боку, свідчать про їх нерівномірний перерозподіл за соціально-економічними секторами. Архівний фонд Народного комісаріату праці УСРР (ф. 2623) зберігає інформацію про бюджетні видатки на зарплату службовців і робітників, а також про особливості кредитування приватних підприємств.

Монопартійна політична система, яка функціонувала в УСРР у 1920-ті рр., була одночасно об'єктом та суб'єктом бюджетних відносин. Партійні органи влади

утримувалися за рахунок власного бюджету і державних видатків, які не було закладено до кошторису бюджетних витрат УСРР. Але політбюро ЦК КП(б)У впливало на формування принципів соціально-економічної політики, не кажучи про кадрові призначення наркомів та членів колегій державних установ. В архівних фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО України) зосереджено переважно соціально-політичну інформацію. Але у фонді оргбюро ЦК КП(б)У (ф.1, оп. 20) є доповідні записки про стан бюджетного фінансування освіти, про стягнення податків, а також службове листування між Наркомфіном та секретаріатом партійного органу. Доповідні записки наркомів фінансів УСРР про стан і результати оподаткування, протоколи засідань політбюро ЦК КП(б)У та матеріали до них (ф.1, оп.6) доповнюють основний корпус архівних документів. Отже, архівні джерела є інформаційно насиченими, без їх залучення написання історії становлення та функціонування бюджетної системи в УСРР 1920-х рр. буде неможливим.

Крім архівних матеріалів, висвітлення організаційної структури бюджетної системи та інституційного статусу бюджетних одиниць потребує ретельного і системного використання нормативно-правової бази – декретів, постанов, положень органів влади, опублікованих у фахових періодичних виданнях та в окремих збірниках законодавчих актів. Документи вирізняються не формою їхнього оприлюднення, а інституційним статусом, юридичним походженням, галузевим та суспільно-політичним значенням, господарським і загальним економічним застосуванням. Декрети й постанови РНК УСРР і ВУЦВК, ухвалені спільно або окремо, публікувалися на сторінках спеціальних періодичних збірників: "Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України", "Собрание законов СССР", "Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР". З метою упорядкування та систематизації однотипних законодавчих актів варто обрати не інституційний підхід, позаяк в умовах 1920-х рр. відмінність між законодавчою та виконавчою гілками влади не відігравала особливого значення, а структурно-функціональний та проблемно-тематичний. Відтак можна виокремити п'ять груп нормативно-юридичних документів. До першої належать декрети і документи РНК та ВУЦВК, опубліковані протягом 1921–1923 рр. Ними було започатковано організаційно-функціональні та правові основи системи державного і місцевих бюджетів. З-поміж інших варто виділити такі: постанова "Про місцеві грошові засоби" 5 жовтня 1921 р.; декрет ВУЦВК "Про порядок складання фінансового кошторису доходів і видатків на 1922 р. та про порядок відкриття тимчасових кредитів до ухвалення кошторисів" 11 листопада 1921 р.; постанови "Про місцеві кошториси", "Про заходи щодо впорядкування фінансового господарства" 4 січня 1922 р., "Про місцевий бюджет" 16 серпня 1922 р., "Основні правила складання державного бюджету УСРР на жовтень 1922 р. – вересень 1923 р." 4 липня 1922 р., "Про передачу видатків із загальнодержавних видатків до місцевих" 2 жовтня 1922 р., "Про місцевий бюджет" 17 січня 1923 р. Фактично і юридично вони формували організаційну структуру і правові засади державного та місцевих бюджетів.

Другу групу становлять постанови РНК УСРР та ВУЦВК про створення Бюджетної комісії при ВУЦВК 18 січня 1923 р., а також Міжвідомчої бюджетної наради при Уповнаркомфіні, "Положення про бюджетну комісію" від 26 вересня 1924 р., "Про округові бюджетні наради" від 5 січня 1926 р., ухвали про структуру і штати Наркомфіну УСРР та про персональні кадрові призна-

чення. До цієї групи внесено конкретні постанови про ухвалення державного бюджету. Третя група охоплює офіційні постанови державних органів влади, які стосувалися системи управління промисловістю, принципів відрахування прибутків трестів до державної казни. Четверта група містить постанови про оподаткування юридичних та фізичних осіб і є важливим джерелом про формування доходної частини бюджетів.

До п'ятої групи належать базові нормативно-правові акти держави, видані протягом 1923–1927 рр. з питань упорядкування системи місцевих фінансів, розмежування повноважень між союзними та республіканськими органами влади в галузі бюджетних прав [3]. Вони друкувалися в газетах і фахових часописах, а також видавалися окремими брошурами. Спеціальні зібрання законів та інструкцій з бюджетної справи у 1920-х рр. не видавалися. Вони почали з'являтися у 1930-х рр., однак без переліку та актуалізації постанов за попередні роки [2].

Важливим джерелом вивчення бюджетної системи в УСРР 1920-х рр. є циркуляри Наркомфіну УСРР, які тоді називали "обіжниками". У 1920-х рр. вони друкувалися на сторінках "Офіційного бюлетеня Наркомфіну УСРР". У обіжниках міститься матеріал, який стосується фінансового зміцнення районних бюджетів, відрахувань коштів місцевих бюджетів до республіканського фонду регулювання, переведення на утримання місцевих бюджетів сімей червоноармійців, бюджетного фінансування місцевої промисловості, класифікації витрат загальносоюзного бюджету, витрат номенклатури за кошторисами наркоматів та установ УСРР, порядку складання та впровадження сільських бюджетів у 1927/28 р., правил продажу гербових знаків, перегляду фондів зарплати і штатних розкладів, дотаційних фондів, асигнувань бюджетних коштів на подолання безробіття, переведення окремих установ з державного бюджету на місцеві, скорочення адміністративно-управлінських витрат, встановлення державного нормування зарплати, нової системи обліку виконання місцевих бюджетів. Інколи в "Офіційному бюлетені Наркомфіну УСРР" друкувалися постанови ВУЦВК, які доповнювали або змінювали чинні нормативно-правові акти. Наприклад, постанова 23 листопада 1927 р. "Про зміну і доповнення "Положення про місцеві фінанси УСРР" [25], хоча текст самого "Положення про місцеві фінанси УСРР" надруковано раніше [8, арт. 34]. На сторінках видання було опубліковано "Інструкцію для складання пояснювальної записки до місцевих бюджетів округи на 1927–28 рік" [24, с.6-7], яка розкривала структуру формування цього фінансового плану.

Складовою джерельної бази дослідження бюджетної системи УСРР 1920-х рр. є стенографічні звіти Всеукраїнських з'їздів рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, опубліковані протягом 1920-х рр. На них обговорювалися не лише контрольні цифри державного і місцевих бюджетів, але ухвалювався головний фінансовий документ, який ставав законом для республіканських наркоматів та установ. Використано стенограми VII, VIII, IX, X та XI з'їздів рад, їх резолюції, постанови [31]. Тут зафіксовано промови наркомів фінансів України, перших осіб держави, містяться оцінки стану самостійності українського республіканського бюджету, дискусії довкола джерел доходної частини, бюджетних прав УСРР та центру.

Одночасно з матеріалами з'їздів важливе значення мають стенографічні звіти сесій ВУЦВК, на яких ухвалювався державний бюджет: стенограми першої і другої сесій Всеукраїнського ЦВК 8-го скликання, другої сесії 7-го скликання, третьої та четвертої сесій 8-го скликання [26]. Статистичні дані, які згадувалися на

сесіях, особливо в постановах, фактично набували статусу офіційних. Але джерельна цінність стенографічних звітів про роботу сесій полягає в іншому: в розгорненому викладі дискусій між представниками різних установ довкола доходів та видатків державного бюджету, розмежування бюджетних прав між союзним та республіканськими урядами.

Археографічну цінність і унікальне історичне джерело становлять опубліковані тексти державних бюджетів УСРР 1920-х рр. Їх друкували на сторінках періодичної преси до 1923 р., а з оформленням союзної держави – окремими виданнями. Першим офіційним державним бюджетом виявився "Розпис загальнодержавних видатків Української Соціалістичної Радянської Республіки на липень–вересень 1922–23 бюджетний рік", а також "Звод загальнодержавних доходів і видатків за розписом на 1922–1923 бюджетний рік в золотих рублях". Вони були опубліковані на сторінках "Фінансового бюлетеня" [32]. Якщо "Розпис" був кошторисом республіканських наркоматів, то "Звод" – загальнодержавним бюджетом, що мав статті видатків та фінансові джерела доходної частини, а також статистично-економічні показники їх наповнення. Кожен вид доходів супроводжувався статистичним викладом за окремими адміністративно-територіальними одиницями. Державний бюджет УСРР містив "Пояснювальну записку до розпису доходів і видатків УСРР на 1922–23 рік", яка мала форму аналітичної довідки з таблицями про доходні і видаткові кошториси установ [21, с.32-55]. Опубліковані матеріали державних бюджетів УСРР за 1925–1929 рр. [4] є систематизованим джерелом інформації про їх зміст, функціонування, соціально-економічну та господарську спрямованість показників витратної частини. Вони мали статус офіційного фінансового плану, тому на перших сторінках, зазвичай, розміщувалися витяги з протоколів засідань РНК УСРР про їх розгляд та ухвалення. Майже кожен документ мав три інформаційні складові: статистично-економічні показники про виконання попереднього бюджету, особливості поточного та перспективи реалізації наступного. Так, упорядники державного бюджету 1925/26 р. враховували статистично-економічні показники 1923/24 та 1924/25 бюджетних років. Структурними частинами фінансових документів були "Зводи державних прибутків та видатків УСРР", пояснювальні записки, перелік бюджетних установ, розписи доходів і видатків.

Аналітичним і довідково-інформаційним змістом вирізнялися пояснювальні записки до бюджету, які друкувалися органічним додатком до основного фінансового документу, а також окремими виданнями. Вони більш розгорнено і детально висвітлювали джерела наповнення доходної частини бюджету, обґрунтовували структуру видатків за галузевим принципом. Зазвичай, пояснювальні записки виходили окремим виданням, якщо їх не долучали до тексту державного бюджету. Зокрема, це стосувалося 1926/27 р. та 1927/28 р. [27]. Записки було засвідчено підписами наркома фінансів та начальником Бюджетного управління НКФ УСРР.

Джерельну базу дослідження становлять також тексти єдиного державного бюджету СРСР, починаючи від появи його першого видання, тобто бюджету 1924/25 р. [6]. Одночасно з ним з'явився загальний звіт єдиного бюджету, який був законом, що регулював доходи і видатки по союзних республіках [20]. Матеріали єдиного держбюджету СРСР за 1925/26 та 1927/28 роки [7] забезпечують з'ясування ролі і місця УСРР у бюджетному процесі Радянського Союзу.

Крім республіканських та загальносоюзних бюджетів, джерельну цінність становлять фінансові документи іншого адміністративного рівня – місцеві бюджети

УСРР. Їх інституційна назва, зафіксована в офіційних виданнях [16], засвідчувала самостійний організаційно-функціональний статус. Наукове значення мають статистично-економічні показники місцевих бюджетів, починаючи з 1923/24 р. і до кінця 1920-х рр. Вони надзвичайно важливі для з'ясування бюджетної динаміки, для порівняння місцевих бюджетів та їх узагальнення. Якщо проаналізувати структуру згаданих документів, то вона охоплює доходну і видаткову складову місцевих бюджетів УСРР, соціально-культурні, адміністративні та господарські витрати, їх нормування. Упорядковані й офіційно видані тексти державних та місцевих бюджетів потребують максимально вичерпного дослідження.

Важливу групу джерел, які є в бібліотечних фондах України, становлять звіти Наркомфіну про виконання державного бюджету УСРР. Їх специфіка полягає у своєрідному функціональному дуалізмі, тобто вони є офіційними документами державного органу влади, але за формою подання матеріалів – статистичними довідниками. Звіти нагадують розгорнену пояснювальну записку про виконання доходів та видатків бюджетів і стосуються 1923–1929 рр. Вони були підготовлені співробітниками Наркомфіну і заповнили прогалину 1923–1925 рр., упродовж яких не публікувалися окремі видання держбюджетів УСРР. Структура звітів типова, копіює структуру офіційних видань державних бюджетів, але детальніше виокремлює показники бюджету СРСР та УСРР. За таким принципом опубліковано звіти про виконання розпису державних доходів і видатків УСРР 1923/24, 1924/25, 1925/26 та 1928/29 бюджетні роки [23]. Наявність означених джерел статистично-економічного спрямування з нормативними ознаками дає змогу здійснити системний аналіз структури державних бюджетів.

Статистичні джерела 1920-х рр. вражають проблемно-тематичним спрямуванням щорічників, серійними виданнями за галузями статистики (промислової, сільськогосподарської, праці, фінансів, торгівлі, освіти). Водночас видань суто прикладного змісту, які б стосувалися безпосередньо бюджетної системи в УСРР 1920-х рр., – значно менше. У загальних статистичних виданнях подається інформація про стан та розвиток економіки, але в них не виокремлюється бюджетне фінансування. Водночас у 1920-ті рр. видавалися аналітично-фінансові статистичні збірники. У 1922 р. фактично було започатковано серію статистичних видань "Фінанси України", яку впорядковував співробітник Уповнаркомфіну А.Гринштейн [34]. Видання мало 41 таблицю за тематичними розділами, з них 10 припадало на бюджетну проблематику. Наукове значення статзбірника полягає в тому, що його упорядники проаналізували динаміку бюджетних доходів і видатків у 1912, 1914 та 1922 рр., хоча порівняння статистично-економічних даних за ці роки є надто умовними, враховуючи різні рівні економічного розвитку та бюджетних асигнувань. Подібним було чергове статистичне видання, підготовлене "відповідальним працівником" ЦСУ УСРР В.С.Мишкісом [33]. Його статистичні розробки з місцевих бюджетів друкувалися у 1920-х рр. [19]. 1924 р. вийшов аналітичний огляд фінансів України, складений А.Гринштейном, де показано видатки держбюджету та місцевих бюджетів у 1922/23 фінансовому році, фінансування основних галузей народного господарства, джерела доходів [35]. Цю серію видань, супроводжувану відповідним редагуванням номенклатурних працівників НКФ УСРР, завершив член колегії ЦСУ УСРР М.О.Авдієнко, за редакцією якого було опубліковано аналітичну збірку статистичних даних про бюджетну систему в УСРР [36].

У 1920-х рр. виходили аналітичні матеріали статистичного змісту, розроблені вченими і практиками фінан-

сової справи, які безпосередньо стосувалися бюджетної системи. Їх упорядники намагалися виявити долю участі України у загальнодержавному бюджеті РСР, тому простежували статистику бюджетних доходів і видатків із 1913 р. [13]. Статистичні матеріали до характеристики державного та місцевих бюджетів України були надто деталізованими [14], а головне – висвітлювали початковий період становлення бюджетної системи, наповнивши його узагальнювальною статистикою виконання доходів і видатків бюджету.

У серії "Статистика фінансів" з'являлися номерні статистичні щорічники, присвячені вивченню стану місцевих бюджетів України. Вони стосувалися виконання районних бюджетів 1923/24 р. та їх перспектив на 1924/25 р. і наступні бюджетні роки [28]. Місцеві бюджети тоді лише формувалися, тому їх розгорнута статистично-економічна характеристика, яка досить вичерпно викладена у зазначених щорічниках, має системне походження та важливе пізнавальне значення. Статистичні матеріали про місцеві бюджети України 1927/28 бюджетного року розроблялися шляхом вибіркового обстеження районних бюджетів [17]. Наявні статистичні матеріали доповнюють характеристику відповідних бюджетів. Статистичні огляди розвитку місцевих бюджетів виходили також у РСФРР [15]. Вони дають можливість порівняти й узагальнити бюджетні відносини, особливо на початку 1920-х рр., коли діяв так званий федеративний бюджет. Статистичні довідники аналітичного спрямування висвітлюють структуру державного та місцевих бюджетів в Україні [37]. Цей вид джерел допомагає у статистично-економічній характеристиці міст і районних центрів УРСР [18].

У періодичних виданнях, тобто в журналах і газетах, виокремлювалися хроніки подій, публікувалися невідомі документи, подавалася поточна інформація про виконання державного бюджету.

Опубліковані збірники документів і матеріалів, які зазвичай аналізують одразу після архівних фондів, не можуть бути базовим джерелом інформації для дослідження історії радянської бюджетної системи. Радянська археографія підготувала та опублікувала понад 4 тис. тематичних збірників документів. За 90-і рр. ХХ ст. вийшло 1266 видань [22]. Серед збірників документів радянської доби, які лише опосередковано стосуються історії бюджетної системи, можна назвати видання резолюцій, рішень і постанов партійних органів загальнополітичного [12], а також господарсько-економічного [29] спрямування. Вони засвідчують роль партійних органів у формуванні соціально-економічної політики, а також їх політично-ідеологічний вплив на бюджетний процес. Дискусії з питань бюджету, які виникали під час роботи партійних з'їздів, мали принципові наслідки для його доходної і видаткової частин [5]. Фактологічної привабливості не втратив збірник документів, присвячений економічно-господарським проблемам індустріалізації, хоч і був опублікований у 1969–1970 рр. [9].

Політичний аспект формування бюджетної системи в УСРР 1920-х рр. трансформовався через партійний вплив, тому ретельного аналізу вимагають опубліковані стенограми засідань політбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б), які відбувалися у 1923–1926 рр. [30]. На них обговорювалися фінансово-бюджетні питання, а в дискусіях брали участь О.І.Риков, Й.В.Сталін, Г.Я.Сокольніков, В.В. Куйбишев, Ф.Е.Дзержинський, тобто перші особи держави і партії. Додаткова інформація про участь партійних структур у формуванні бюджетної політики міститься у стенограмах пленумів ЦК ВКП(б), які відбулися у 1928–1929 рр.: об'єднаного квітневого (1928 р.) пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б), липневого та листопадового пленумів ЦК

ВКП(б) 1928 р. [11], а також квітневого (1929 р.) об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) та листопадового (1929 р.) пленуму ЦК ВКП(б) [10].

Отже, джерельна база дослідження організаційно-правових та соціально-економічних основ функціонування бюджетної системи Української СРР у 1920-ті роки є репрезентативною, вона інформаційно охоплює усі складові бюджетної системи в УРСР. Необхідно виділити широкий спектр статистики, яка потребує застосування спеціальних методів системного аналізу і дає змогу розкрити визначальні соціально-економічні явища та процеси, закономірності й особливості суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі. Празький архів 1945–2010 рр.: Монографія / Т.Боряк. – Ніжин: В-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.
2. Бюджетная система Союза ССР. Сборник законов и инструкций / Состав. С.Глезин; под ред. и со вступ. стат. В.Дьяченко. – М.: Изд-во "Власть Советов" при президиуме ВЦИК, 1937. – 415 с.
3. Временное положение о местных финансах. – М.: НКФ СССР, 1923. – 46 с.; Положения про місцеві фінанси. – Х., 1926. – 24 с.; О бюджетных правах Союза ССР и входящих в его состав союзных республик 29 октября 1924 г. // Финансовый бюллетень. – 1924. – № 5. – С.33–36; Положение о бюджетных правах Союза ССР и союзных республик // Известия. – 1927. – 27 мая.
4. Государственный бюджет Украинской Социалистической Советской Республики на 1925–1926 бюджетный год. – Х.: Наркомфин УССР, 1925. – 283 с.; Государственный бюджет Украинской Социалистической Советской Республики на 1926–1927 бюджетный год. – Х.: Наркомфин УССР, 1926. – 187 с.; Державний бюджет на 1927–1928 бюджетний рік. – Х.: Укрфілія Фінвидаву НКФ РСР, 1928. – 148 с.; Державний бюджет Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1928–1929 рік з пояснювальною запискою. – Х.: Укрфілія державного фінансового видавництва Союзу РСР, 1928. – 111 с.; Державний бюджет Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1929–1930 рік з пояснювальною запискою. – Х.: Укрфілія Державного фінансового видавництва Союзу РСР, 1929. – 89 с.
5. Девятый съезд Коммунистической партии большевиков Украины. Стенографический отчет. – Х.: Изд-во "Пролетарий", 1926. – 397 с.
6. Единый государственный бюджет Союза Советских Социалистических Республик на 1924–1925 бюджетный год (октябрь 1924 – сентябрь 1925 г.). – М.: Финиздат СССР, 1925. – 153 с.
7. Единый государственный бюджет Союза Советских Социалистических Республик на 1925–1926 бюджетный год (октябрь 1925 г. – сентябрь 1926 г.). – М.: Финиздат НКФ СССР, 1926. – 165 с.; Единый государственный бюджет Союза Советских Социалистических Республик на 1927–1928 бюджетный год (октябрь 1927 г. – сентябрь 1928 г., представленный НКФ СССР и СНК СССР. – М.: Издание НКФ СССР, 1928. – 237
8. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (далі – ЗУ України). – 1927. – № 6.
9. Индустриализация СССР. 1926–1928 гг. Документы и материалы / отв. ред. сбор. В.Е.Полетаев; состав. З.К.Звездин (отв. состав.), М.Ф.Залого, М.И.Куликова, С.Р.Левина и др. – М.: Изд-во "Наука", 1969. – 627 с.; Индустриализация СССР. 1929–1932 гг. Документы и материалы / отв. ред. сб. В.Е.Полетаев. – М.: Изд-во "Наука", 1970. – 633 с.
10. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП (б). 1928–1929 гг. – В 5-ти т. – Т. 4. Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б), 16–23 апреля 1929 г. / Ред. кол. тома: В.П.Данилов, А.Ю.Ватлин, О.В.Хлевнюк (отв. ред.) и др. – М.: МФД, 2000. – 767 с.; Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929. – В 5-ти т. – Т.5. Пленум ЦК ВКП(б), 16–17 ноября 1929 г. / Ред. кол. тома: В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк (отв. ред.), М.С.Астахова, Г.В.Горская. – М.: МФД, 2000. – 703 с.
11. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. – В 5-ти т. – Т.1 Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б), 6–11 апреля 1928 г. / Ред. кол. изд.: В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк, А.Ю.Ватлин (отв. ред.) и др. – М.: Международ. фонд "Демократия", 2000. – 493 с.; Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. – В 5-ти т. – Т. 2. Пленум ЦК ВКП(б), 4–12 июля 1928 г. / Ред. кол. изд. В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк, А.Ю.Ватлин (отв. ред.) и др. – М.: Международ. фонд "Демократия", 2000. – 718 с.; Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. – В 5-ти т. – Т.3. Пленум ЦК ВКП(б), 16–24 ноября 1928 г. / Под общ. ред. акад. А.Н.Яковлева; ред.кол. издания: В.П.Данилов, О.В.Хлевнюк, А.Ю.Ватлин (отв. ред.). – М.: МФД, 2000. – 662 с.
12. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів. – Т. 1. – К.: Політвидав, 1976. – 1008 с.; Коммунистическая партия – вдохновитель и организатор объединительного движения украинского народа за образование СССР. Сборник документов и материалов (издание второе, доп.) / Состав. П.И.Павлюк (рук.), П.П.Бачинский, Л.И.Лозенко, Н.С.Лубянов и др.; ред. кол.: И.Д. Назаренко (рук.), Н.Р.Доний, В.В.Кузьменко, А.Г.Митюков. – К.: Политиздат Украины, 1972. – 678 с.

13. Материалы для определения роли Украины в общегосударственном бюджете СССР в 1913, 22–23, 23–24 и 24–25 г.г. – Х.: Издание Укргосплана, 1925. – 81 с.
14. Материалы к характеристике государственного и местного бюджета Украины. – Х.: Неофициальное издание ФЭБ НКФ УССР, 1925. – 97 с.
15. Местные бюджеты РСФСР на 1924–25 бюджетный год. Статистический сборник. – М.: Финиздат НКФ СССР, 1925. – 341 с.
16. Мисцевий бюджет Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1927–28 рік. Доповідь Народного комісаріату фінансів УСРР про місцевий бюджет України на 1927–28 бюджетовий рік та про виконання місцевого бюджету за 1926–27 рік. – Х.: Українська філія Фінвидаву СРСР, 1928. – 377 с.; Мисцевий бюджет Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1928–1929 рік. – Х.: Державне фінансове видавництво СРСР, Українська філія, 1929. – 249 с.
17. Мисцеві бюджети України 1927–28 р. Матеріали поспільного обліку, вибіркового обслідування райбюджетів та обліку самооподаткування: Статистика України. – №183. – Серія VI. – Том V. – Випуск 6. – Х.: Державне видавництво "Господарство України", 1930. – 55 с.
18. Мискі селища УСРР. Збірник статистично-економічних відомостей. Рік перший. – Х.: ЦСУ УСРР, 1929. – 183 с.; Комунальне господарство 1928–29 р.: Статистика України. – №205. – Х.: Держвидав "Господарство України", 1931. – 216 с.
19. Мышкис В.С. Местный бюджет Украины. Випуск 1-й / В.С.Мышкис. – Х.: ЦСУ УССР, 1925. – 118 с.
20. Общий свод единого государственного бюджета Союза Советских Социалистических Республик на 1924–1925 бюджетный год (октябрь 1924 – сентябрь 1925 г.). – М.: Финиздат, 1924. – 40 с.
21. Объяснительная записка к росписи государственных доходов и расходов УССР на 1922–23 год // Финансовый вестник. – 1922. – № 7–8.
22. Открытый архив – 2: Справочник сборников документов, вышедших в свет в отечественных издательствах в 1917–2000 гг. / Автор-составитель И.А.Кондакова. – М.: РОССПЭН, 2005. – 432 с.
23. Отчет об исполнении росписи государственных доходов и расходов УССР за 1923–24 бюджетный год с краткой объяснительной запиской. – Х.: НКФ УССР, 1925. – 123 с.; Год работы правительства СССР (материалы к отчету за 1924–25 бюджетный год) / Под общ. ред. Н.П.Горбунова и А.В.Столицкого. – М.: Бюро печати и информ. СНК и СТО СССР, 1926. – 875 с.; Отчет об исполнении государственного бюджета УССР за 1924–25 бюджетный год. – Х.: Наркомфин УССР, 1926. – 215 с.; Звіт Народного комісаріату фінансів У.С.Р.Р. про виконання державного бюджету Української Соціалістичної Радянської Республіки за 1925–1926 рік. – Х.: Укрфілія Фінвидаву НКФ СРСР, 1927. – 261 с.; Звіт Народного комісаріату фінансів УСРР про виконання державного бюджету Української Соціалістичної Радянської Республіки за 1928–1929 рік. – Х.: Укрфілія Держфінвидаву СРСР, 1930. – 147 с.
24. Офіційний бюлетень Наркомфін УССР. – 1927. – № 82.
25. Офіційний бюлетень Наркомфін УССР. – 1928. – № 24. – С. 26.
26. Первая и вторая сессии Всеукраинского ЦИК VIII созыва. Стенографический отчет. – Х.: Видання Оргінстру ВУЦВК, 1924. – 206 с.; Стенографический отчет 2-й сессии Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета VII-го созыва, 11–12 апреля 1923 года. – Х.: Изд. Управления делами ВУЦИК'а, 1923. – 90 с.; Матеріали до III-ої сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету 8-го скликання. Частина 1. – Х.: Вид. Оргвідділу ВУЦВК'у, 1924. – 72 с.; IV сесія

- Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету 8-го скликання, 15–19 лютого 1925 р. – Х.: Видання Оргвідділу ВУЦВК'у, 1925. – 255 с.
27. Пояснююча записка до державного бюджету Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1926–1927 бюджетовий рік. – Х.: Наркомфін УСРР, 1926. – 243 с.; Про проходження державного бюджету УСРР на 1925–26 рік в союзних інстанціях. Пояснююча записка НКФінансів до доповіді на 3 сесії ВУЦВК'у 9 скликання. – Х.: Урядова друкарня, 1926. – 48 с.; Пояснююча записка до державного бюджету Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1927–1928 бюджетовий рік. – Х.: Наркомфін УСРР, 1928. – 215 с.
28. Районовий бюджет України. Виконання за 1923–24 р. та призначення на 1924–25 р. Статистика України №81. Випуск 1. Серія VI. Статистика фінансів. – Х.: ЦСУ УСРР, 1926. – 39 с.; Районний бюджет України (1923/24 – 1924/25 г.г.). – Х.: Изд. НКФ УССР, 1925. – 100 с.; Районовий бюджет України. Виконання за 1924–25 р. та призначення на 1925–26 р.: Статистика України. – №121. – Том V. – Випуск 2. – Х.: ЦСУ УССР, 1928. – 54 с.
29. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967 гг.). – В 5-ти т. – Т.2. / Состав: К.У.Черненко и М.С.Смиртюков. – М.: Политиздат, 1979 с.
30. Стенограммы заседаний политбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б). 1923–1938 гг. – В трех т. – Т. 1. 1923–1926 гг. / Ред. совет тома: А.Ю.Ватлин, П.Грегори, Е.Е.Кирилова и др. – М.: РОССПЭН, 2007. – 958 с.
31. VII Всеукраинский съезд Советов, 10–14 декабря 1922 года. Стенографический отчет. – Х.: Издание Управления делами ВУЦИК, 1922. – 144 с.; VIII Всеукраинский з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, 17–20 січня 1924 року. – Х.: Видання Оргвідділу ВУЦВК'у, 1924. – 203 с.; IX Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. Стенографічний звіт. – Х.: Видання Оргвідділу ВУЦВК'у, 1925. – 413 с.; X Всеукраїнський з'їзд Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, 6–3 апреля 1927 года. Постановления и резолюции. – Х.: Издание Оргінстру ВУЦИК, 1927. – 54 с.; XI Всеукраїнський з'їзд рад робітничих і селянських та червоноармійських депутатів, 7–15 травня 1929 року. Стенографічний звіт та постанови. – Х.: Видання Оргінстру ВУЦВК'у, 1929. – 778 с.
32. Финансовый бюллетень. – 1923. – № 5–6. – С. 3–21; Финансовый бюллетень. – 1923. – № 23–24. – С. 6–8.
33. Финансы Украины до войны и в 1922-м году. – Х.: ЦСУ УССР, 1924. – 132 с.
34. Финансы Украины. Главнейшие статистические сведения 1922 г. / Под ред. А.Гринштейна. – Х.: Управление Уполнаркомфина РСФСР на Украине, ФЭБ, 1922. – 90 с.
35. Финансы Украины. Обзор деятельности НКФ в связи с общим состоянием народного хозяйства УССР / под общ. ред. А.Л. Гринштейна. – Х.: НКФ УССР, 1924. – 144 с.
36. Финанси України / Загальне ред. члена колегії ЦСУ М.О.Авдієнка. – Х.: ЦСУ УСРР, 1927. – 95 с.
37. Финанси України 1926–1927 рік. Статистика України. – №150. – Серія VI. Статистика фінансів. – Х.: ЦСУ УСРР, 1929. – 96 с.
38. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1. – Оп. 2.
39. ЦДАВО України. – Ф. 30. – Оп. 1.

Надійшла до редколегії 30.08.13

В. Колесник, д-р ист. наук, проф.,
О. Чеберяко, д-р ист. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ИСТОЧНИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОСНОВ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНСКОЙ ССР В 1920-Е ГОДЫ.

Определены основные группы источников исследования организационно-правовых и социально-экономических основ функционирования бюджетной системы Украинской ССР в 1920-е годы, раскрыты их особенности и значение.

Ключевые слова: источники, архивные документы, опубликованные документы, сборники документов, периодические издания, статистические источники, бюджет, бюджетная система, Украинская ССР.

V. Kolesnyk, Doctor of History, Professor,
O. Cheberyako, Doctor of History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SOURCES OF RESEARCH OF THE ORGANIZATIONAL-LEGAL AND SOCIO-ECONOMIK FUNDAMENTALS OF THE BUDGETARY SYSTEM FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN SSR IN 1920TH

The main groups of research sources of the organizational-legal and socio-economic fundamentals of the budgetary system functioning of the Ukrainian SSR in 1920th were identified, their features and value have been disclosed.

Key words: sources, archival documents, published documents, collections of documents, periodicals, statistical sources, budget, budget system, Ukrainian SSR.